

M U Z E U L B A N A T U L U I T I M I Ş O A R A

ANALELE BANATULUI

Serie nouă

ARHEOLOGIE
ISTORIE

XVIII
2010

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca, 2010

Colegiul de redacție:

Dan Leopold CIOBOTARU, *director al Muzeului Banatului*

Prof. dr. Florin DRAȘOVEAN, *redactor șef*

Zsuzsanna KOPECZNY, *secretar de redacție*

Lector dr. Ligia BOLDEA, Nicoleta DEMIAN-TOMA, Prof. dr. Vasile DUDAȘ, Conf. dr. Vasile RĂMNEANȚU, Prof. dr. John Michael O'SHEA (Michigan University, SUA), Prof. dr. Wolfram SCHIER (Freie Universität Berlin, Germania), Lector dr. Călin TIMOC, *membri*

Vigneta copertei: Wiliam Vastag

Analele Banatului, serie nouă, continuă publicațiile anterioare ale Muzeului Banatului din Timișoara:

Történelmi és Régészeti Értesítő, 1872–1918

Gemina, 1923

Analele Banatului, 1928–1931

Tibiscus, 1971–1979

Orice corespondență se va adresa
Muzeului Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Please send any mail to
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Tout correspondance sera envoyée à l'adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Richten Sie bitte jedwelche Korrepondenz an die Adresse:
Muzeul Banatului, Piața Huniade nr. 1, RO-300002 Timișoara,
e-mail: analelebanatului@yahoo.com

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor.

ISSN 1221-678X

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
e-mail: mega@edituramega.ro
www.edituramega.ro

CUPRINS ▪ SOMMAIRE ▪ INHALT ▪ CONTENTS

ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE VECHĂ

ALEXANDRU SZENTMIKLOSI, SORIN TINCU	
Verbicioara Discoveries in Hunedoara	11
VICTOR SAVA, MARIUS ARDELEANU	
Observații asupra unei achiziții a Complexului Muzeal Arad.....	23
<i>Observations Concerning an Acquisition of the Arad Museum</i>	28
DUMITRU PROTASE	
Castrul legiunii III Flavia de la Berzovia. Săpăturile arheologice din anii 1965–1968	33
<i>Das Lager der Legion IV Flavia von Berzovia. Die Ausgrabungen der Jahre 1965–1968</i>	43
ALEXANDRU FLUTUR	
Cărămizile ștampilate ale legiunii XIII Gemina de la Cenad și Sânnicolau Mare	63
<i>Stamped Bricks of Legio XIII Gemina at Cenad and Sânnicolau Mare</i>	66
RAOUL ȘEPTILICI	
Monete barbarizate de secolul al IV-lea din bronz din Banat în descoperiri izolate.....	69
<i>Fourth Century Bronze Barbarous coins from Banat (Isolated Finds)</i>	73
VASILE-BOGDAN DOMOCOȘ	
Bijuterii monetare la barbarii dintre Dacia și Pannonia.....	77
<i>Coin Jewelry at the Barbarians Between Dacia and Pannonia</i>	80
CORIOLAN HORAȚIU OPREANU	
Medalionul cu măști din tezaurul de la Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).	
Precizări iconografice și influențe culturale.....	81
<i>The „Masks” Medallion from the Hoard at Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó).</i>	
<i>Iconography and Cultural Influences</i>	91

ISTORIE MEDIE

DANIELA TĂNASE	
Despre artizanii metalelor în izvoare scrise din zorii Evului Mediu	115
<i>On the Metal Craftsmen According to Early Middle Age Written Sources</i>	121
LIGIA BOLDEA	
Un secol din evoluția unui domeniu feudal al Banatului de Câmpie: domeniul familiei nobile	
Danciu de Macedonia	123
<i>Un siècle de l'évolution d'un domaine féodal du Banat champêtre: les domaines de la famille noble</i>	
<i>Danciu de Macédonie</i>	134
ADRIAN MAGINA	
Un nobil sârb în Banatul secolului al XV-lea: Miloš Belmužević	135
<i>A Serbian Nobleman From XVth Century Banat: Miloš Belmužević</i>	142

LIVIA MAGINA	
Dreptul de târg și procesul de urbanizare. Cazul Felnac.....	143
<i>Market Right and Urbanization Process. Felnac Case</i>	148

ISTORIE MODERNĂ ȘI CONTEMPORANĂ

DRAGOȘ-LUCIAN ȚIGĂU	
Studenti din Timișoara la școli și universități europene (1730–1850)	151
<i>Studenten aus Temeswar an europäischen Schulen und Universitäten (1730–1850)</i>	170
ZORAN MARCOV, CIPRIAN GLĂVAN	
Istoria familiei Nikolics redată într-un document din colecția Muzeului Banatului.....	173
<i>Die Geschichte Der Familie Nikolics In Einer Urkunde Aus Der Sammlung Des Banater Museums</i>	177
VASILE DUDAȘ	
O personalitate marcantă a Banatului. Lucian Georgevici (1875–1940)	185
<i>Une personnalité marquant du Banat. Lucian Georgevici (1875–1940)</i>	192
FELICIA ANETA OARCEA	
Dinamica știutorilor de carte în comitatul Arad la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.....	193
<i>La dynamique des gens lettrés dans le comté d'Arad à la fin de XIXème siècle et au début du XXème</i>	204
RADU ARDELEAN	
Viziunea lui Atanasie Marian Marienescu asupra istoriei vechi a românilor	205
<i>The Visions of Atanasie Marian Marienescu Upon the Old History of the Romanian People</i>	226
NICOLETA TOMA-DEMIAN	
Augustin Weber (1833–1909)	227
<i>Augustin Weber (1833–1909)</i>	235
IONELA MOSCOVICI	
Banatul în așteptarea păcii. Premisele unei misiuni franceze	241
<i>Le Banat en attendant la paix, le prémices d'une mission française</i>	250
ADRIAN DEHELEANU	
Dotarea aeronauticii române în perioada interbelică.....	251
<i>Die Ausstattung der rumänischen Aeronautik während der Zwischenkriegszeit</i>	257
VASILE RĂMNEANȚU	
Activitatea Primăriei Timișoara în anul 1933.....	259
<i>The Main Activities Developed by the Townhall of the Municipality of Timișoara in 1933</i>	273
DUMITRU TOMONI	
Adunările generale ale regionalei „Astra Bănățeană” (1937–1948)	275
<i>Les réunions générales de la régionale « Astra Bănățeană » (1937–1948)</i>	283
SÎNZIANA PREDĂ	
A doua conflagrație mondială, între document scris și memorial	285
<i>The Second World War Between Written and Memorial Document</i>	289
RADU PĂIUȘAN	
Activitatea Uniunii Patrioților în Banat în anul 1944	291
<i>Die Tätigkeit des Patriotenverbands in Banat im Jahre 1944</i>	301

ANTONIO FAUR	
Organizațiile Partidului Național Țărănesc-Maniu din Bihor (1944–1946)	303
<i>The Organizations of Maniu's National Peasants' Party in Bihor (1944–1946)</i>	325
EUSEBIU NARAI	
Situația financiar-bancară în județul Severin (1944–1948)	327
<i>La situation financière-bancaire dans le département de Severin (1944–1948)</i>	344
CEZAR STANCIU	
Jivkov și Dej între prietenie și interese. Relațiile româno-bulgare după al doilea război mondial (1948–1964)	345
<i>Jivkov and Dej Between Friendship and Interest. The Romanian-Bulgarian Relations in the Aftermath of World War II (1948–1964)</i>	352
MIODRAG MILIN	
Sârbii din România sub imperiul „limbii de lemn” de la „Iuda” Tito și „Genialul” Stalin spre jaloanele comunismului autohton	355
<i>The Serbs in Romania Under the Rule of “Wooden Language” from “Yuda” Tito and Stalin “The Genius” to the Regulations of Domestic Communism</i>	360

ISTORIA CULTURII, MUZEOLOGIE, ISTORIOGRAFIE CATALOAGE, VARIA

HEDY M-KISS	
Antimise – analiză iconografică	367
<i>Antimensia – Iconographic Analyses</i>	371

RECENZII

CĂLIN TIMOC, Dorel Bondoc, Cioroiul Nou, Craiova, 2010, 199 p.	381
LAJOS KAKUCS, Hedy M-Kiss, Textile istorice din colecția Muzeului Banatului Timișoara, secolele XVIII–XIX, Timișoara, 2009	382
ABREVIERI BIBLIOGRAFICE.....	387

MEDALIONUL CU MĂȘTI DIN TEZAUROUL DE LA ȘIMLEUL SILVANIEI (SZILÁGYSOMLYÓ). PRECIZĂRI ICONOGRAFICE ȘI INFLUENȚE CULTURALE*

Coriolan Horațiu Opreanu**

Cuvinte cheie: *medalioane de aur, măști, barbari, cultul strămoșilor, bracteate*
Keywords: *golden medallions, masks, barbarians, ancestors' cult, bracteates*

Tezaurile de la Șimleul Silvaniei (Szilágysomlyó) au suscit, de-a lungul vremii, un interes deosebit din partea cercetătorilor. Apogeul a fost în anul 1999, când cele două au fost reunite și prezentate în expoziții temporare la Viena și Budapesta. Examinând bibliografia esențială, constatăm, cu dezamăgire, sărăcia contribuțiilor românești la studierea acestor descoperiri excepționale. Poate tocmai de aceea, expoziția n-a ajuns și în Transilvania, regiunea unde au fost descoperite faimoasele obiecte.

Printre cele mai fascinante piese sunt cele 15 medalioane din tezaurul Șimleu I (pl. I–II). Pe bună dreptate rolul lor simbolic de ansamblu a fost comparat cu acele medalioane cunoscute sub numele de „Indian peace medals” cu efigia regilor Angliei și apoi a președinților americani, date șefilor de triburi ale indienilor nord-americani în secolele XVIII–XIX, ca semn al păcii și al legăturilor cu șefii supremi ai coloniștilor¹. Catalogul vienez al expoziției din 1999, mai complet și mai detaliat decât cel maghiar, analizează diferite aspecte legate de tezaure. G. Dembski și Al. Bursche le abordează în două capitole din toate punctele de vedere. Totuși, anumite aspecte sunt încă insuficient precizate.

Unul dintre medalioanele așa-zis „barbarizate” mai este cunoscut și drept medalionul „cu măști” (pl. III). Acesta este alcătuit dintr-un *multiplum* emis la Trier în anul 376 p. Ch. de către Gratianus². Originalul a fost montat într-o ramă circulară de aur ornamentată cu 15 măști umane

alternate cu 14 spirale cu capetele terminate în volute. Măștile sunt încadrate în chenare perlate piriforme. Ulterior, rama a fost dotată cu o agățătoare tubulară canelată, ce suprapune parțial două dintre măști. Dacă *multiplum*-ul va fi ajuns în *barbaricum* adus, fie de foști mercenari barbari reîntorși din armata romană, sau ca parte a vreunui stipendiu plătit de romani, este destul de sigur că execuția ramei, montarea și adăugarea agățătorii sunt operații care s-au executat într-un atelier de ofervrerie din *barbaricum*³. Bijutierul, el însuși de origine barbară în opinia noastră, a creat decorul ramei utilizându-și propria concepție estetică, dar transmițând în același timp piesei și elemente simbolice din credințele tradiționale, superstițiile, mentalitatea și interpretarea realității, toate aparținând societății barbare în care trăia. Spiralele terminate cu volute foarte asemănătoare cu cele de pe piesa de la Șimleu sunt cunoscute, de exemplu, pe două aplici de aur de la Kerč, datate în prima jumătate a secolului V și păstrate la Metropolitan Museum of Arts din Washington. De altfel, asemenea obiecte se executau la comandă. În cazul de față, comanditarul trebuie să fi fost un membru de frunte al aristocrației tribale, care i-a cerut meșterului executarea acelor elemente, care evident simbolizau ceva important. Scopul acestui studiu este descifrarea simbolurilor și resorturilor spirituale care au determinat plasarea lor pe un medalion de aur cu imaginea unui împărat roman.

Îngroparea tezaurului Șimleu I a fost plasată în perioada de după anii 375–378⁴, sau în prima jumătate a secolului V p. Ch.⁵. A. Bursche făcea observația că medalioanele romane și imitațiile lor barbare se concentrează pe o arie ce se întinde

* Acest studiu a fost realizat ca urmare a documentării efectuate la Römisch-Germanische Kommission din Frankfurt am Main, pe baza unui stipendiu de cercetare oferit de DAAD în perioada septembrie-octombrie 2009.

** Institutul de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca, Str. M. Kogălniceanu nr. 12–14; e-mail: chopreanu@yahoo.com.

¹ Bursche 1998.

² Bursche 1999, nr. 14.

³ Bursche 1999, 43.

⁴ Kiss 1999.

⁵ Harhoiu 1990, 190; Schmauder 2002, 40.

din vestul Transilvaniei, până în Volhynia, estul Poloniei și Pomerania, unde în secolele III–IV și în prima jumătate a secolului V locuiau goții, gepizii și vandalii, adică neamurile germanice orientale⁶. Alți autori au încercat să fie mai preciși, considerând că deținătoarea tezaurului Șimleu I fusese o dinastie barbară de origine gepidă aliată cu Imperiul Roman⁷. Din punctul nostru de vedere, esențial este faptul că sigur deținătorii medalioanelor din tezaurul Șimleu I erau de neam germanic oriental și sigur aveau (sau avuseseră) o anumită relație oficială cu Imperiul Roman. Credem, de asemenea, că șefii barbari cunoșteau bine societatea romană târzie și chiar modul de viață și cultura aristocrației senatoriale și a curții imperiale, tânjind după multe dintre aspectele lor⁸. Cele mai la îndemână erau cu siguranță cele formale. Începând cu mijlocul secolului III, goții au fost principalul grup care a vehiculat influențele romane târzii în *barbaricum*. Acestea s-au intensificat în vremea lui Constantin cel Mare, în special după încheierea *foedus*-ului din anul 332⁹, culminând cu creștinarea lor în rit arian, începând cu Ulfilas¹⁰. *Foedus*-ul din 332 a extins legăturile comerciale ale goșilor cu Imperiul, schimburile și vânzarea mărfurilor fiind de acum autorizate în orice punct al frontierei Dunării de Jos; înțelegerea presupunea și cadouri diplomatice pentru șefii barbari, iar sub egida sa luptătorii goți erau plătiți în timpul serviciului în armata romană¹¹. Goții și alte neamuri germanice au cunoscut Imperiul roman în perioada trecerii spre Imperiul Creștin, cu cultele păgâne încă existând, dar aflate în regres. Conducătorii supremi ai acestui Imperiu, împărații, erau însă, începând cu epoca Dominatului, deasupra muritorilor, ei erau zei, Iovii și Hercunii. Într-o inscripție de la Dyrhachium, de exemplu, împărații sunt numiți *Diis genitis* și *Deorum creatoribus*¹². Primul titlu este purtat și de către Constantin cel Mare, cum apare într-o inscripție din Saepium (Umbria), sau cum îl numește autorul creștin Nazarius în 321, *divinus numen*, adică zeu¹³. Prin urmare, în ochii barbarilor germanici, împăratul romanilor era ușor de echivalat cu un zeu adevărat. Creștinarea sa și trecerea barbarilor germanici la arianism n-au modificat în mod esențial această imagine, câtă vreme nici Constantin cel Mare însuși nu renunțase la

această calitate. Sigur, extrem de puțini barbari îl văzuseră în realitate pe împărat, ceea ce favoriza imaginea divină a acestuia. Cei care slujiseră în armata romană văzuseră, în schimb, monumente diverse și participaseră, cu siguranță, la ceremoniile cultului imperial. Un *signum* cu medalioane de împărați este redat, de exemplu, pe pilastrul de la Romuliana-Gamzigrad sau pe coloana antonină unde se văd portretele clipeate ale lui Marcus Aurelius și Lucius Verus (pl. IV/1)¹⁴. Aceste *imagines* erau din aur, sau argint și prezentau figura împăratului frontal, cum sunt, de exemplu, o piesă din castrul pretorienilor de la Roma cu imaginea lui Caracalla (pl. IV/2), sau o alta din castrul auxiliar al cohorții VIII Raetorum de la Niederbieber cu imaginea lui Saloninus (pl. IV/3)¹⁵ și erau păstrate în capela stindardelor („Fahnenheiligtum”) din *principia*, locul sacru al castrului¹⁶. Cei mai mulți însă îi știa chipul de pe monede și medalioane. În aceste circumstanțe, confuzia între conducător suprem și zeu suprem se putea ușor naște în *barbaricum*.

Purtarea medalioanelor de către șefii barbari, cum erau cele 15 medalioane de aur găsite la Șimleu, toate având în centru imaginea împăratului, trebuie să fi avut pentru aceștia o semnificație deosebită. M. Hardt sublinia faptul că monedele de aur erau un simbol al puterii elitei barbare, dar erau și daruri diplomatice. Tezaurul de la Șimleu, cu cele 15 medalioane, aparținea unui conducător germanic¹⁷. A. Bursche apreciază că ele reprezentau o legitimare a puterii, prin portretul împăratului, și erau, în același timp, o ilustrare personală și emoțională a relațiilor purtătorului cu împăratul. De asemenea, ele jucau și rolul de *sacra insignia*, sau *regalia insignia* în lumea barbară. În fine, medalioanele aveau și o anume semnificație magică¹⁸.

Revenind la medalionul cu măști (pl. V/1) care face principalul obiect al studiului nostru, prima întrebare care se pune este dacă rama cu măști este o creație originală, sau imită piese din lumea romană târzie? Mai există la Varșovia (pl. V/2) un singur medalion de aur cu imaginea lui Jovianus, care este montat într-o ramă bogat ornamentată ce are asemănări decorative cu medalionul de la Șimleu¹⁹. Rama este decorată cu un fond filigranat pe care există 8 „măști” piriforme încadrate în contur perlat, alternând cu 8 cadre rotunde,

⁶ Bursche 1999, 50.

⁷ Kiss 1999, 164.

⁸ Wirth 1997.

⁹ Heather 1997.

¹⁰ Heather-Matthews 2004, 124–134.

¹¹ Heather-Matthews 2004, 87.

¹² CIL III, 710 = ILS, 629.

¹³ Kolb 2001, 64–66.

¹⁴ Kolb 2001, 163, Abb. 12–14.

¹⁵ Dahmen 2001, 120–122, Taf. 213/Mil. 41; Taf. 214.

¹⁶ CIL III, 3526: *Excubitorium ad tutel(am) signor(um) e[t] imagin(um) sacrar(um)...* (Aquincum).

¹⁷ Hardt 2004, 60–62.

¹⁸ Bursche 1999, 46–49.

¹⁹ Delbrueck 1933, Abb. 27.

tot în relief, cu ornamente cruciforme în interior. Diferența este că „măștile” au doar forma celor de la Șimleu, lipsa detaliilor din interior le face să semene, mai degrabă, cu niște sâmburi. Evident că execuția ramei și montura s-au făcut tot într-un atelier barbar, care ar putea fi același unde a fost realizat cel de la Șimleu, având în vedere diferența doar de un deceniu și jumătate între perioada de emisie a monedelor lui Gratianus și Jovianus. Meșterul a fost însă, cu siguranță, diferit. Moneda lui Gratianus a ajuns în Barbaricum post 376. Rama cu măști a fost produsă mai tâziu, posibil chiar la începutul secolului V. Ea nu este însă o creație originală a meșterilor din *barbaricum*. La baza elaborării ei au stat o serie de medalioane de aur romane târzii cu ramă. Rama lor era traforată, lucrată în tehnica *diatrita*. Aceste medalioane de mare rafinament tehnic și artistic au rame circulare, hexagonale, sau octogonale (pl. V/3–6), monedele montate fiind emise de către Constantin cel Mare între 321–326²⁰. Toate par produse în același atelier (imperial?) sub Constantin cel Mare și sunt legate de tradiția elenistică²¹. Cinci dintre ele au ramele traforate împodobite cu 6, sau 8 în cazul celui octogonal, busturi umane masculine și feminine turnate. Acestea sunt adăugate prin lipire. Toate sunt încadrate într-un chenar rotund, perlat. A. Yeroulanou le comentează extrem de sumar, considerându-le, „probabil divinități antice, muze”²². Sunt greu de identificat, dar ar putea să reprezinte și personificări ale Vânturilor, sau eroi din mitologia greco-romană. Redarea busturilor divinităților în imagini clipeate era frecventă în Imperiul Roman (pl. VI/1–4)²³. Această schemă decorativă se menține în Imperiul Bizantin până în secolele VI–VII, de când provine un medalion păstrat în Virginia Museum of Fine Arts din Richmond (pl. VI/5)²⁴. El are în centru o figură feminină cu aripi reprezentată frontal, fiind Ge, personificarea pământului și abundenței, înconjurată de 12 medalioane mici, cele 4 de pe axe fiind cruci, iar restul de 8 imită imaginea unui împărat de pe monede (fără legendă însă) privind spre dreapta, cu diademă, cuirasă și *paludamentum*.

Ce interpretare au dat barbarii acestor medalioane cu busturi pe ramă? Este știut faptul că în Europa Latène nu era obișnuită reprezentarea

zeilor sub formă umană. Bine-cunoscuta relatare a lui Diodorus²⁵ despre reacția șefului celt Brennus în fața sculpturilor de divinități de la Delphi în 279 a. Ch. este edificatoare: el a râs de aceste imagini, deoarece, în credința sa, zeii puteau lua orice imagine doreau ei, fără a fi nevoiți să rămână fixați în vreuna dintre ele. Și Tacitus²⁶ spune că germanii nu închid zeii între pereți și nu-i înfățișează în nici un fel ca pe oameni. Aceste știri sunt sprijinite de o serie de descoperiri arheologice. În marea majoritate a sanctualelor perioadei Latène cunoscute în vestul Europei lipsesc sculpturile antropomorfe²⁷. Din aceste considerente, pare mai firesc să ne imaginăm că barbarii ce văzuseră medalioanele romane târzii cu busturi masculine și feminine așezate în jurul figurii împăratului să-și fi imaginat, mai degrabă, că este vorba despre familia împăratului, inclusiv strămoși ai acestuia. În tradițiile barbare precreștine un mare rol îl juca cultul strămoșilor. În mitologia celto-germanică Lug și Odin erau priviți ca strămoși ai regilor și eroii erau fiii lor, ceea ce consona cu viziunea romană târzie despre originea divină a familiei imperiale²⁸. Capul uman este reprezentat destul de frecvent în lumea barbară. S-a ajuns la concluzia că imaginile erau în legătură cu războinicii și aveau rol apotropaic²⁹. Imaginea capului uman în societățile barbare arată respectul pentru războinici și strămoși, pentru persoane de temut (dușmani, „magicieni”), precum și credințele în puterile speciale localizate în cap și dorința de a-și supune aceste puteri, sau un simbol de noroc, de putere, un *apotropaion*³⁰. Aici poate fi sesizată și influența grecească a venerării eroilor. Cultul eroilor a existat în Europa epocii fierului, obiectul acestuia fiind războinicii și șefii de trib³¹. Una dintre cele mai edificatoare descoperiri pentru această discuție a fost sanctuarul din *oppidum*-ul celtic de la Entremont (Provence, Franța). Aici capetele sculptate ale strămoșilor și dușmanilor erau asociate în aceeași superstiție, probabil pentru asigurarea protecției tribului³². Capetele incizate pe pilaștrii de ancadrament ai intrării (după reconstituirea lui Benoît³³) (pl. VII) au contur piriform și reprezintă, în opinia noastră, măști, simbolizându-i pe strămoșii-eroi. Ideea că sculpturile celtice antropomorfe din sudul Franței sunt

²⁵ Diodorus Siculus, XXII, 9.

²⁶ Tacitus, Germania, 9.

²⁷ Venclová 2002, 460.

²⁸ Ellis Davidson 1988, 91.

²⁹ Härtl 2005, 29.

³⁰ Härtl 2005, 100–101.

³¹ Venclová 2002, 460.

³² Benoît 1975, 249.

³³ Benoît 1975, fig. 81.

²⁰ Yeroulanou 1999, 86, nr. 115, 116, 117, 118, 119, 120; Boyd-Zwirn 2005, 144, nr. 180, Pl. C–CIII; 154, nr. 181, Pl. CIV–CVIII.

²¹ Yeroulanou 1999, 34.

²² Yeroulanou 1999, nr. 116.

²³ Kaufmann-Heinimann 2003, 179–200.

²⁴ Bruhn 1993, 48, nr. 11, fig. 34.

imagini ale eroilor și nu ale zeilor s-a impus³⁴. Și mai evidentă este această constatare în cazul falerelor de argint de la Manerbio (Brescia, Italia) (pl. VIII)³⁵. Toate capetele au aceeași coafură și expresie solemnă și este evident că reprezentările figurilor umane nu sunt individualizate, așadar sunt măști identice între ele³⁶. Este destul de clar că avem de-a face cu un cult al strămoșilor eroizați. La această interpretare sacralizantă contribuie și prezența în centrul falerelor mari a unui *triskelion* grecesc (pl. IX/1–2), în jurul căruia sunt dispuse măștile. *Triskelion*-ul ar putea fi asociat cu cele trei aspecte ale lumii materiale în cosmogonia celtică: pământ, apă, cer, sau ciclul vieții în lumea materială³⁷. Este destul de evident și rolul apotropaic al acestor falere, sau piese de costum. Asemenea reprezentări sunt cunoscute și în lumea tracică sud-dunăreană. O *phiale* de aur din tezaurul de la Panaghiuriște (Bulgaria) (pl. IX/3)³⁸ este ornamentată cu 4 cercuri concentrice alcătuite din măști umane aplicate, a căror dimensiune scade dinspre marginea exterioară spre interior. Unul dintre sensurile posibile ale acestei maniere de reprezentare ar putea fi cel temporal, măștile tot mai mici fiind o aluzie la strămoșii tot mai îndepărtați³⁹. Cultul strămoșilor a continuat să se manifeste intens și în rândurile triburilor barbare din perioada migrațiilor. O informație transmisă de Ammianus Marcellinus spune că, înainte de bătălie, barbarii „cântau gloria strămoșilor cu strigăte sălbatice”⁴⁰, fiind evident vorba despre un ritual practicat înainte de luptă, al cărui obiect de venerare îl constituiau strămoșii glorioși. Un alt caz interesant este cunoscut din secolul IX. Atunci, cu ocazia creștinării bulgarilor, Boris-Mihail, hanul bulgar proaspăt creștinat, îl întreba pe papa, într-o scrisoare, aspecte concrete cu privire

la conduita religioasă creștină în viața cotidiană. Misionarii creștini insistau ca noul cult să fie practicat fără acele activități obișnuite pentru ceremoniile religioase necreștine, ca: judecata, pregătirile pentru bătălie, jocurile, cântecele. Cel mai frustrant lucru care li se cerea era abandonarea cultului rudelor moarte, cu alte cuvinte, cultul strămoșilor⁴¹.

Răspunsul la întrebarea de la începutul acestui aliniat este destul de ușor de formulat în urma acestei discuții. Meșterii barbari și comanditarii medalioanelor cu măști de tipul celui de la Șimleul Silvaniei au dedus, pe baza cunoștințelor și concepțiilor magico-religioase barbare precreștine ce continuau să supraviețuiască în *barbaricum*, că pe medalioanele romane de aur cu busturi pe ramă, chipul împăratului era înconjurat de efigii ale strămoșilor eroizați, pe care ei i-au redat sub forma măștilor, așa cum era de multă vreme obiceiul în lumea barbară. Dovada copierii lor de pe medalioanele romane constă nu doar în dispunerea circulară pe ramă, ci mai ales în cadrul perlat⁴², considerat, probabil, un element de sacralitate, în care sunt încadrate măștile. Câteva fibule circulare de prestigiu romane târzii din secolele V–VI p. Ch. întăresc această concluzie. Una dintre ele este de aur, are diametrul de 9,4 cm și provine din tezaurul de la Ténès (Algeria) (pl. X/1), datat între 430–450. Are trei cruci suspendate sub formă de pandantive așezate simetric (cea din mijloc mai mare); pe discul circular este o imagine frontală feminină cu coafură înaltă și diademă, încadrată într-un cadru circular perlat. A fost considerată o imitație a fibulelor purtate de împărătese⁴³. Fața alungită, nasul lung și îngust, ochii mici, apropiați, ne fac să credem că ar putea fi chipul împărătesei Licinia Eudoxia, soția lui Valentinian III (425–455), cum apare pe un *solidus* din 455 (pl. X/2), unde printre bijuteriile imperiale se vede bine fibula circulară cu trei pandantive⁴⁴. Alte două piese aurite din secolul VI, una din mormântul 39 de la Nocera Umbra (Italia) (pl. X/3), cealaltă din mormântul 86 de la Rifnik (Slovenia) (pl. X/4) au, de asemenea, figuri umane frontale încadrate în contururi circulare perlate, prima putând fi o reprezentare a Fecioarei Maria, după posibila aură, iar cea de-a doua este o imagine a unui personaj înaripat⁴⁵. Rolul apotropaic al medalioanelor barbare este evident.

³⁴ Arcelin-Dedet-Schwaller 1992.

³⁵ Tizzoni 1985.

³⁶ Moscati 1991, 468; prezența capetelor umane pe falerele celtice este cunoscută și în alte regiuni. *Phalera* de bronz din tumulul princiar de la Horovicky (Boemia) datează din secolul IV a. Ch.. Este ornamentată cu două cercuri concentrice de măști, cel exterior cuprinzând 14 măști, iar cel interior doar 7 (Die Kelten 1980, nr. 172). A fost considerată, datorită asemănărilor cu măștile din mormintele princiare de la Weisskirchen și Schwarzenbach, un produs al atelierelor de orfeverie ale unei curți princiare renane, ajunse ca importuri în Boemia (Drda-Rybová 1995, 47). Matrițe constând în capete de bronz pentru realizarea acestei categorii de ornamente sunt cunoscute din atelierul de orfeverie de la Contrebia Carbica (Spania), datând din secolul II a. Ch. (Lorrio-Sánchez de Prado 2001).

³⁷ Lindgren 2003, 409.

³⁸ Das Gold 2007, nr. 137 b.

³⁹ Härtl 2005, 72.

⁴⁰ Ammianus Marcellinus, *Historia Romana*, XXXI.7.11 „*barbari vero maiorum laudes clamoribus stridebant inconditis*”.

⁴¹ Sullivan 1966.

⁴² Figura împăratului încadrată într-un cerc perlat exista deja pe medalioanele lui Commodus și Caracalla (cf. Dahmen 2001, Taf. 218).

⁴³ RGA 1994, 569, Taf. 28/1.

⁴⁴ Stout 2001, 93, Fig. 5. 28.

⁴⁵ RGA 1994, Taf. 28/2; 3.

Măștile de pe medalionul de la Șimleul Silvaniei (pl. XVII/1) sunt foarte apropiate cu cele care apar pe colierul de la Älleberg⁴⁶ și pe bracteele din Suedia (pl. XVII/2), ceea ce documentează legăturile între sud-estul Europei și atelierile de bijuterii ale Nordului⁴⁷. Măști umane au existat însă în lumea germanică nordică și mai devreme. Printre cele mai timpurii cunoscute sunt măștile umane de pe două fibule de argint de tip „monströse” din mormântul 150 al necropolei culturii Wielbark de la Weklice din Prusia Orientală (Masuria). Mormântul aparține fazei IV a necropolei, datată în perioada C1b-C2a (220–260)⁴⁸. Cum acest tip de fibule există în număr important în regiunea Balticii și în Scandinavia⁴⁹, s-a presupus și pentru fibulele cu mască umană de la Weklice producerea în mediul atelierelor scandinave de bijuterii⁵⁰. Mai importante sunt însă descoperirile din Jutlanda (Danemarca). Aici, la Vimose (pl. XI/1) și Kirkebakken (pl. XI/2)⁵¹ și în special la Illerup (pl. XII–XV)⁵² s-au găsit, printre depunerile sacre de arme, un mare număr de ținte de scut de argint, unele placate cu foiță de aur, ornamentate cu măști umane, aparținând, evident unor scuturi de prestigiu. Toate măștile sunt masculine, multe cu diademe pe frunte. La fel, toate sunt încadrate în două-trei contururi perlate⁵³. Plasarea lor pe scuturi este evident cu intenție apotropaică. În opinia noastră este evident vorba despre războinici de rang înalt eroizați. Cronologia depunerilor de la Illerup a fost stabilită în etapa C1b, în jurul anului 200 p. Ch.⁵⁴ Extrem de interesantă este una dintre imaginile de pe țintele de la Illerup. Este vorba despre imaginea frontală a lui Alexandru cel Mare cu coarne de berbec (pl. XVI/2)⁵⁵. O imagine similară există pe două *phalerae* de argint aurit găsite în kurganul scitic de la Babyna Mogila (Ucraina)⁵⁶. A fost identificată cu Alexandru cel Mare în ipostază de Ammon. Modelul pentru aceste piese au fost

monedele lui Alexandru și Lisimah (pl. XVI/3), care au portretul lui Alexandru în această ipostază⁵⁷. De aceea, s-a considerat că *phalerae*-le de la Babyna Mogila au ca *terminus post quem* anii 297–296 a. Ch., când a fost emisă tetradrachma de argint a lui Lisimah⁵⁸. În același mormânt mai există două *phalerae* cu imaginea lui Zeus-Ammon (pl. XVI/1)⁵⁹, ceea ce susține ideea că această ipostază a lui Alexandru se baza pe credința că eroizarea sa îl transformase într-o divinitate⁶⁰. Cultul lui Alexandru a continuat să fie extrem de popular și în epoca romană⁶¹, iar imaginea lui a fost imitată și folosită ca instrument politic și de propagandă de la Pompeius Magnus la Probus, în special prin monede și medalioane⁶². Un medalion de aur circular din secolul IV p. Ch. păstrat la The Walters Art Gallery din Baltimore (pl. XVI/4) are în mijloc portretul din profil a lui Alexandru cel Mare lucrat în tehnica „au repoussé”; rama medalionului este decorată în tehnica „diatrita”, fiind delimitate cercuri ce înconjurau ornamente vegetale; dar cele mai semnificative elemente sunt cele două cercuri concentrice perlate ce încadrează chipul eroului⁶³. Evident că piesa cu imaginea lui Alexandru-Ammon de la Illerup provine din Imperiul Roman⁶⁴. Primele centre de comerț la distanță au apărut în Danemarca pe la 200 p. Ch. când au ajuns primele obiecte romane din regiunea Rinului inferior pe o rută maritimă directă⁶⁵. Relațiile cu lumea romană au putut facilita cunoașterea în lumea barbară nordică a unei multitudini de reprezentări antropomorfe prezente în torentica minoră romană. Foarte bune exemple în contextul discuției de față sunt *phalerae*-le circulare de bronz placate cu foiță de argint din depunerea votivă de arme de la Thorsbjerg (Danemarca). Medalioanele lor centrale sunt înconjurate de nouă medalioane mai mici cu masca Medusei⁶⁶. Aceste piese au fost considerate de origine romană, din zona Aachen și datate în a doua jumătate a secolului II p. Ch.⁶⁷

⁴⁶ Stenberger 1977, 319, Abb. 207; Nordquist 2007, Abb. 3/1.

⁴⁷ Stenberger 1977, 326.

⁴⁸ Nordgren 2004, 204–208.

⁴⁹ Werner 1988.

⁵⁰ Nordgren 2004, 209; cele mai timpurii dovezi cu privire la prelucrarea aurului și argintului provin de la Lundeberg și datează de pe la 200 p. Ch. (cf. Troeng 2003, 296).

⁵¹ Carnap Bornheim-Anke 2007, 262, 266.

⁵² Carnap Bornheim-Ilkjaer 1996.

⁵³ *Phalerae* de bronz cu mască umană încadrate în dublu contur perlat s-au găsit la Bubueci (Rep. Moldova) în mediul cultural scito-sarmatic și datate între secolele III a. Ch. (Arnăut-Ursu Naniu 2000) și secolul I a. Ch. (Bărcă 2002, Abb. 1/1).

⁵⁴ Carnap Bornheim-Ilkjaer 1996, 486.

⁵⁵ Carnap Bornheim-Ilkjaer 1996, Abb. 257/S1, 439.

⁵⁶ Shanks 2004, 146, Fig. 4.

⁵⁷ Mørholm 1991, no. 35–36.

⁵⁸ Shanks 2004, 146, Fig. 9.

⁵⁹ Shanks 2004, Fig. 3.

⁶⁰ Arrianos (3, 3, 2) spune că Alexandru a vizitat sanctuarul lui Ammon din Egipt dorind să i se confirme convingerea că el se trage din Zeus.

⁶¹ La Ephesos, în vremea lui Traian colegiul preoților cultului lui Alexandru era încă activ, iar în gimnaziul de la Barygia imaginea lui Alexandru a fost refăcută în secolul III p. Ch. (Fishwick 1987, 22–23).

⁶² Kühnen 2005.

⁶³ Yeroulanou 1999, nr. 115, Fig. 141.

⁶⁴ Carnap-Bornheim-Ilkjaer 1996, 439.

⁶⁵ Lund Hansen 1995, 385–388.

⁶⁶ Rausing 1987, 127.

⁶⁷ Werner 1941.

Așadar, încă din perioada C1b, în lumea barbară germanică nordică reprezentarea măștii umane în cadru perlat simboliza, în linii generale, antecesori războinici iluștri, eroizați, al căror cult era ancestral. Influența cultului imperial roman, a monedelor și medalioanelor romane cu figura împăratului, a regelui eroizat Alexandru cel Mare, precum și frecvența imaginilor antropomorfe pe piesele de echipament militar romane⁶⁸ ajunse în *Barbaricum* au constituit contacte culturale favorizante pentru menținerea și evoluția acestor credințe. Măști încadrate în contur perlat au fost găsite în kurgane cu morminte de incinerare pe Volga Inferioară la Novogrigor'evka, Pokrovsk și Vladimirskoe⁶⁹ și au fost corelate cu mediul nomadic hunic de la sfârșitul secolului IV și începutul secolului V p. Ch.⁷⁰ Aceste descoperiri sunt însă lipsite de obiecte lucrate în stil policrom de epocă hunică, în schimb au multe piese lucrate „au repoussé” (în special măștile), tipice orizontului Șipovo (Ural), datat între a doua treime a secolului V și a doua treime a secolului VI p. Ch.⁷¹ Măștile datează așadar din perioada post-hunică și nu sunt specifice mediului nomad, o influență germanică fiind mult mai probabilă.

În Scandinavia se cunosc doar 6 medalioane romane originale, 4 în Danemarca și două în Norvegia, fiind emisiuni eșalonate între Constantin cel Mare, Valentinian și Valens⁷². Copiile medalioanelor imperiale romane, bracteele de aur, sunt însă cunoscute în lumea germanică nordică în număr mare, peste 800 de exemplare⁷³. Bracteele „C”⁷⁴ timpurii se datează spre mijlocul secolului V, iar cele mai târzii spre mijlocul sau chiar în a doua jumătate a secolului VI p. Ch.⁷⁵ Dintre bracteele scandinave ornamentate cu măști umane (pl. XVIII) de tipul celor de pe medalionul de la Șimleul Silvaniei de o importanță deosebită este una de la Bostrop, tip „C”, care are o mască umană pe „V”-ul de sub agățătoare și a fost găsită împreună cu 6 *solidi* ce au ca *terminus post quem* anii 473–474 p. Ch.⁷⁶ Pe criterii stilistice (stilizarea animalului și maniera de redare a părului figurii umane) această bracteată pare cea mai târzie din seria celor cu măști cunoscute. Ea datează într-o perioadă de la sfârșitul secolului V, sau chiar de la începutul secolului VI. Pe alte bractee din Suedia pe suprafața triunghiulară de sub agățătoare,

delimitată uneori printr-o sârmă de aur filigranată, sunt aplicate un număr mai mare de măști. Astfel, pe exemplarul Dödevi-C (pl. XVIII/3)⁷⁷, de exemplu, există trei măști înconjurate, fiecare, de un cadru perlat. Pe Gerete-C (pl. XVIII/5)⁷⁸, într-o suprafață triunghiulară similară, sunt redată 6 măști separate între ele prin spirale filigranate. Deși măștile sunt identice, părul lor este redat mai realist, prin linii paralele incizate, asemănătoare celor de pe măștile de la Vimose, sau de pe unele ținte de la Illerup. Piesa cu numărul cel mai mare de măști este o bracteată de aur de la Ravlunda-C (pl. XVIII/4)⁷⁹. Pe triunghiul de sub agățătoare au fost inițial aplicate 10 măști identice, din care s-au păstrat 9. Ele sunt stilizate, la fel ca și cele de pe rama medalionului de la Șimleu. Asemănarea dintre acesta și bracteele din Scandinavia nu constă însă doar în prezența măștilor umane. Imaginea centrală de pe bractea de la Ravlunda-C este încadrată în borduri concentrice umplute cu elemente ornamentale. Una dintre acestea este ornamentată cu spirale cu capetele terminate în volute, foarte asemănătoare cu cele care delimitează măștile de pe medalionul de la Șimleu. Prezența măștilor umane și a acestui element decorativ pe bracteele nordice constituie un argument pentru influența atelierelor de bijutieri din zonele carpato-dunărene, unde a fost produs medalionul cu măști de la Șimleul Silvaniei, asupra unor categorii de bractee din Scandinavia. Influențele decorative ale orfeveriei carpato-dunărene a secolului V p. Ch. rezultă și din prezența pe bractee a altor elemente decorative specifice lumii germanice din bazinul carpatic. Așa sunt, de exemplu, ornamentele în formă de „rinichi” de pe aceeași bracteată Ravlunda-C. Ele se regăsesc în colierele de aur de la Granada-Albaicin (pl. XIX/1), din colecția Diergardt și Baurat Schiller (pl. XIX/2)⁸⁰ sau din zona nord-pontică în necropola de la Lučistoe (pl. XIX/3) unde au fost datate în prima jumătate a secolului V p. Ch.⁸¹ O altă bandă ornamentală de pe bractea Ravlunda-C este compusă din triunghiuri umplute cu hașuri de linii paralele. Acest motiv ornamental se găsește în mediul cultural germanic din Europa Centrală încă de la sfârșitul perioadei B2 și începutul perioadei C1⁸². El există pe un vas

⁶⁸ Dahmen 2001, 99–119.

⁶⁹ Ščukin-Kazanski-Sharov 2006, fig. 117/5–6; 11; 27; 37.

⁷⁰ Carnap Bornheim-Anke 2008, 263.

⁷¹ Ščukin-Kazanski-Sharov 2006, 121.

⁷² Axboe 2004, 216.

⁷³ Hauck 1985, 11.

⁷⁴ Hauck 1985, 13.

⁷⁵ Axboe 2004, 260.

⁷⁶ Axboe 2004, 253, Fig. 167a, IK 221.

⁷⁷ Axboe-Clavadetscher-Düwel-Hauck-Padberg 1985, nr. 45, Taf. 51–52.

⁷⁸ Axboe-Clavadetscher-Düwel-Hauck-Padberg 1985, nr. 62.1, Taf. 76.

⁷⁹ Axboe-Clavadetscher-Düwel-Hauck-Padberg 1985, nr. 141.1a, Taf. 186.

⁸⁰ Pinar-Ripoll 2008, Fig. 6; 7.

⁸¹ Ajbabin-Chajredinova 2009, 47, nr. 32, Abb. 26.

⁸² Droberjar 1997, Abb. 19.

germanic de culoare neagră lucrat cu mâna din mormântul regal germanic de la Mušov, în Moravia⁸³, sau în faza A (a doua jumătate a secolului II p. Ch.) din așezarea quazilor de la Vel'ký Meder în sud-vestul Slovaciei⁸⁴. Motivul ornamental se menține până în secolul VI pe ceramica longobardă din nordul Italiei (pl. XIX/4)⁸⁵. El există și pe capacul și părțile laterale ale cutiei unui sarcofag de piatră datat în secolele IV–V găsit la Biesheim, pe Rinul Superior, în lumea romană târzie⁸⁶. Prin urmare, acest tip de ornamentare a ajuns în Scandinavia, cel mai probabil, tot din regiunile germanice din centrul Europei. În centrul bracteatelor cu măști se află un cap masculin, redat din profil, stilizat. Că modelul care a stat la bază este cel al împăratului văzut pe medalioane originale sau copiate se dovedește prin menținerea diademei. Profilul este asemănător cu cel al lui Valens, sau Gratianus de pe medalioanele de la Șimleu. Sub acest profil este însă adăugat și un animal cu coarne, tot stilizat. Referindu-se la bracteata Ravlunda-C mai sus invocată, Julius Baum⁸⁷, specialist în artă medievală germanică, identifica imaginea din centru cu zeul scandinav Thor și taurul său. Alții au văzut în figura centrală de pe bracteatele tip „C” pe zeul germanic Odin. Indiferent de corectitudinea uneia sau alteia dintre cele două ipoteze, este destul de sigur că figura umană reprezintă o divinitate germanică, a cărei imagine antropomorfă a fost preluată din barbaricum-ul central-european și din lumea romană târzie și copiată, concret, după imaginea împăraților romani de pe medalioane și monede, care erau echivalați în lumea barbară germanică orientală și nordică cu divinitățile supreme. Așa cum am încercat să demonstrăm, bracteatele de tip „C” au fost produse sub influența meșterilor și atelierelor de bijutieri din lumea germanică din Bazinul Carpatic, care, la rândul lor, au preluat și adaptat local bijuterii de prestigiu din lumea romană târzie. Semnificația spirituală pe care am acordat-o măștilor de pe bracteate, purtate ca obiecte personale cu puteri magice⁸⁸, este în consonanță cu una dintre credințele germanice, după care puterea, norocul și calitățile unui decedat se puteau întoarce în urmașul său viu dintr-o altă generație, fiu sau nepot⁸⁹. În lumea nordică exista tradiția de a sta și dormi pe tumuli, pentru a primi ajutor și inspirație, un semn al dependenței spirituale de

strămoșii morți⁹⁰. De aceea, măștile de pe bracteate aveau, foarte probabil, aceeași semnificație ca și în lumea barbară celtică și germanică în general, reprezentau pe strămoșii, războinicii morți (fiind reprezentate pe măști doar fețe masculine), ce se bucurau de mare venerație în aceste societăți. Măștile există și pe alte categorii de podoabe și accesorii vestimentare. Astfel, de exemplu, într-un mormânt longobard din secolul VI de la Chiusi-Italia⁹¹ s-a descoperit o fibulă de prestigiu de argint aurit de tip digitat (pl. XX/1–2)). Terminațiile digitiforme sunt însă 10 măști identice, stilizate, asemănătoare cu cele de pe *phalerae*-le de la Manerbio, de exemplu. O fibulă aproape identică provine din necropola de la Nocera Umbra (pl. XX/3)⁹², singura diferență notabilă fiind existența a 11 măști. Măști umane sunt cunoscute în Bazinul Carpatic și pe o serie de cataramă de prestigiu datate după mijlocul secolului V p. Ch. Mai există o serie de cataramă de centură de prestigiu pe care apar măști. Recent, o asemenea situație a fost discutată pentru cataramă din mormântul princiar feminin de la Turda⁹³. Printre alte analogii citate pot fi enumerate cataramăle de la Aquasanta, Kiskunfélegyháza, Dombóvár, sau Gáva, toate datate în orizontul cronologic D2/D3, în mediul germanic oriental dunărean. Toate au masca pe placă. Masca umană plasată pe spinul cataramăi, ca la Turda, există într-un singur caz. În cadrul depunerii rituale de la Finnestorp din Suedia, o mască se află pe capătul spinului unei cataramă de argint aurit nielată, datată spre 500 p. Ch.⁹⁴, încă un argument privind contactele culturale dintre Nord și Europa Centrală.

Medalioanele de aur în tehnica *diatripta* ale lui Constantin cel Mare, după care arătam că a fost copiat medalionul cu măști de la Șimleu cu moneda lui Gratianus în centru, au fost cunoscute în *barbaricum* și au circulat, foarte probabil, până în prima jumătate a secolului V p. Ch., când a fost realizată și piesa de la Șimleul Silvaniei. De aici s-au difuzat spre nordul Europei. Semnificațiile spirituale ale medalioanelor și imitațiilor acestora în lumea barbară, atât în privința imaginii centrale a împăratului, cât și a măștilor umane ce apar pe unele, par a fi legate de identificări cu divinități supreme barbare și de cultul strămoșilor, al eroilor, începând din epoca fierului, până în Evul Mediu timpuriu, pe un spațiu vast din Europa.

⁸³ Peška-Tejral 2002, 568, E 10, Taf. 84.

⁸⁴ Varsik 2004, 259, Abb. 3/15, 16.

⁸⁵ Von Hessen 1968, Abb. 6.

⁸⁶ Zehner 1998, 117–118, nr. 19, fig. 45.

⁸⁷ Baum 1937, 80, pl. XVI, fig. 42.

⁸⁸ Hauck 1985, 11.

⁸⁹ Ellis Davidson 1988, 123.

⁹⁰ Ellis Davidson 1988, 130.

⁹¹ Vaccaro 1971, 34, nr. 32, Tav. XIV.

⁹² Böchner 1989, Abb. 4/a.

⁹³ Bărbulescu 2008, 44–53.

⁹⁴ Nordquist 2007, 234–235, Abb. 4/4.

BIBLIOGRAFIE

- Ajbabin-Chajredinova 2009
A. I. Ajbabin, E. A. Chajredinova, *Das Gräberfeld beim Dorf Lučistoe. Band 1 Ausgrabungen der Jahre 1977, 1982–1984*, Mainz (2009) (Monographien des RGZM, Band 83).
- Arcelin-Dedet-Schwaller 1992
P. Arcelin, B. Dedet, M. Schwaller, Espaces publics, espaces religieux protohistoriques en Gaule méridionale. *Documents d'Archéologie Méridionale* 15, (1992), 181–242.
- Arnăut-Ursu Naniu 2000
T. Arnăut, P. Ursu Naniu, Considération sur une découverte faite aux alentours du village Bubueci (République de Moldova). *Studia Antiqua et Archaeologica* VII, (2000), 351–362.
- Axboe 1999
M. Axboe, Die Chronologie der Goldbrakteaten-regional und überregional. U. v. Freeden, U. Koch, A. Wiczorek (Hrsg.), *Völker an Nord- und Ostsee und die Franken*, Bonn (1999), 61–71.
- Axboe 2004
M. Axboe, *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit*, Berlin – New York (2004) (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde).
- Axboe 2007
M. Axboe, *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit- Herstellungsprobleme und Chronologie*, Berlin – New York (2007) (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Band 38).
- Axboe-Clavedetscher-Düwel-Hauck-Padberg 1985
M. Axboe, U. Clavadetscher, K. Düwel, K. Hauck, L. V. Padberg, *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. 1,2 Ikonographischer Katalog* (IK 1, Text), München (1985) (Münsterische Mittelalter – Schriften 24/1, 2).
- Baum 1937
J. Baum, *La sculpture figurale en Europe à l'époque mérovingienne*, Paris (1937).
- Bărbulescu 2008
M. Bărbulescu, *Mormântul princiar germanic de la Turda. Das germanische Fürstengrab von Turda*, Cluj-Napoca (2008).
- Bărcă 2002
V. Bărcă, Einige Betrachtungen Betreffend das Fundcomplex von Bubueci (Fundumstände, Forschungsgeschichte. Datierung und ethnische Zuschreibung. *Thraco-Dacica* XXII 1–2, (2002), 215–230.
- Benoît 1975
F. Benoît, The Celtic oppidum at Entremont, Provence. (R. Bruce-Mitford ed.), *Recent Archaeological excavations in Europe*, London (1975), 227–259.
- Boyd-Zwirn 2005
S. A. Boyd, St. R. Zwirn, Addendum: objects acquired since 1962. M. Ross, *Catalogue of the Byzantine and Early Mediaeval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collections, vol. 2. Jewelry, enamels and art of the migration period*, Washington (2005), 144–220.
- Böhner 1989
K. Böhner, Die goldene Almandin-Scheibenfibeln von Reinstrup/Seeland (Dänemark). *Jscr. Mitteldt. Vorgesch* 72, (1989), 161–171.
- Bruhn 1993
J. Annette Bruhn, *Coins and Costume in Late Antiquity*, Washington (1993) (Dumbarton Oaks Collection Publications, nr. 9).
- Bursche 1998
Bursche, *Zlote medaliony rzymskie w barbaricum. Symbolika prestizu i wladzy spoleczenstw barbarzynskich u schyłku starozytnosci*, Warszawa (1998) (Swiatowit Supplement Series A: Antiquity, vol. II).
- Bursche 1999
A. Bursche, Die Rolle römischer Goldmedaillone in der Spätantike. W. Seipel (Hrsg.), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó*, Milano-Wien (1999), 39–53.
- Carnap Bornheim-Ilkjaer 1996
C. v. Carnap-Bornheim, J. Ilkjaer, *Illerup Ådal. 5 Die Prachtausrüstungen*, Aarhus (1996) (Jutland Archaeological Society Publications XXV).
- Carnap Bornheim-Anke 2007
C. v. Carnap-Bornheim, B. Anke, Gesichtsdarstellungen im reiternomadischen Milieu. *Attila und die Hunnen*, Stuttgart (2007), 263–267.
- Dahmen 2001
K. Dahmen, *Untersuchungen zu Form und Funktion kleinformatiger Porträts der römischen Kaiserzeit*, Münster (2001).
- Das Gold 2007
Die alten Zivilisation Bulgariens. Das Gold der Thraker. 15 März – 1. Juli 2007. Antiken Museum Basel und Sammlung Ludwig, Basel (2007).
- Delbrueck 1933
R. Delbrueck, *Spätantike Kaiserporträts von Constantinus Magnus bis zum des Westreiches*, Berlin-Leipzig (1933).
- Die Kelten 1980
Die Kelten in Mitteleuropa. Ausstellungskatalog, Salzburg (1980).
- Drda-Rybova 1995
P. Drda, A. Rybová, *Les Celtes de Bohême*, Paris (1995).

- Droberjar 1997
E. Droberjar, *Studien zu den germanischen Siedlungen der älteren römischen Kaiserzeit in Mähren*, Pragae (1997) (Fontes Archaeologici Pragenses 21).
- Ellis Davidson 1988
H. R. Ellis-Davidson, *Myths and Symbols in Pagan Europe. Early Scandinavian and Celtic Religions*, Manchester (1988).
- Fishwick 1987
D. Fishwick, *The Imperial Cult in the Latin West: studies in the ruler cult in the western provinces of the Roman Empire*, I, Leiden (1987).
- Hardt 2004
M. Hardt, *Gold und Herrschaft. Die Schätze europäischer Könige und Fürsten in ersten Jahrtausend*, Berlin (2004).
- Harhoiu 1990
R. Harhoiu, Chronologische Fragen der Völkerwanderungszeit in Rumänien. *Dacia N.S.* 34, (1990), 169–208.
- Hauck 1985
K. Hauck (Hrsg.), *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. 1,2 Ikonographischer Katalog* (IK 1, Tafeln), München (1985) (Münsterische Mittelalter – Schriften 24/1, 3)
- Hauck 1985a
K. Hauck, *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. 1.1 Einleitung*, München (1985) (Münsterische Mittelalter – Schriften 24/1, 1).
- Härl 2005
P. Härl, *Zur besonderen Bedeutung und Behandlung des menschlichen Kopfes innerhalb der Latènekultur Mittel- und Westeuropa*, Bonn (2005).
- Heather 1997
P. Heather, Foedera and foederati in the fourth century. W. Pohl (ed.), *Kingdoms of the Empire. The Integration of the Barbarians in Late Antiquity*, Leiden – New York – Köln (1997), 57–74.
- Heather-Matthews 2004
P. G. Heather, J. Matthews, *The Goths in the Fourth Century*, Liverpool (2004).
- Ilkjaer 2001
J. Ilkjaer, Centres of Power in Scandinavia before the medieval kingdoms. *Kingdoms and Regionality. Transactions from the 49th Sachsensymposion 1998 in Uppsala*, Stockholm (2001), 1–5.
- Kaufmann Heinimann 2003
A. Kaufmann-Heinimann, Die Götterbüsten. E. Künzl, S. Künzl, *Das römische Prunkportal von Ladenburg*, Stuttgart (2003), 179–200.
- Kiss 1999
A. Kiss, Historische Auswertung. W. Seipel (Hrsg), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó*, Milano – Wien (1999), 163–168.
- Kolb 2001
F. Kolb, *Herrscherideologie in der Spätantike*, Berlin (2001).
- Kühnen 2005
A. Kühnen, *Die imitatio Alexandri als politische Instrument römischer Feldherren und Kaiser in der Zeit von den ausgehenden Republik bis zum Ende des dritten Jahrhunderts n. Chr.*, Duisburg (2005) (unpubl. Diss.).
- Lingden 2005
C. K. Lingden, The Syncretism of Beliefs as Expressed in Roman Provincial Sculpture. *The Proceedings of the 8th International Colloquium on Problems of the Roman Provincial Art. Zagreb 5–8 V 2003. Religion and Mythos as an Impetus for the Roman Provincial Sculpture*, Zagreb (2005), 409–414.
- Lorrio-Sanchez de Prado 2001
A. J. Lorrio, D. Sánchez de Prado, Elementos de un taller de orfebre en Contrebia Carbica (Villes Viejas, Cuenca). *Lucentum* XIX–XX, (2000–2001), 6–78.
- Lund Hansen 1995
U. Lund Hansen, *Himlingøje, Seeland, Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen*, Copenhagen (1995).
- Mørkholm 1991
O. Mørkholm, *Early Hellenistic Coinage: from the accession of Alexander to the peace of Apamea (336–188 BC)*, Cambridge (1991).
- Moscatti 1991
S. Moscati, *The Celts*, Milano (1991).
- Nordgren 2004
I. Nordgren, *The Well Spring of the Goths. About the Gothic Peoples in the Nordic Countries and on the Continent*, New York (2004).
- Nordquist 2007
B. Nordquist, Der Kriegerbeuteopferplatz von Finnestorp in Schweden. *Offa* 61/62, (2004/2005) [2007], 221–238.
- Pesch 2007
A. Pesch, *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit- Thema und Variation*, Berlin – New York (2007) (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Band 36)
- Peška-Tejral 2002
J. Peška, J. Tejral, *Das germanische Königsgrab von Mušov in Mähren*, Teil 3, Mainz (2002) (Monographien des RGZM, Band 55, 3).

- Pinar-Ripoll 2008
 J. Pinar, G. Ripoll, The so-called Vandal Objects of Spain. G. M. Berndt, R. Steinacher (Hrsg.), *Das Reich der Vandalen und seine (Vor-)Geschichte*, Wien (2008), 105–130.
- Rausing 1987
 D. Rausing, Barbarian Mercenaries or Roman Citizens? *Fornvännen* 82, (1987), 126–131.
- Schmauder 2002
 M. Schmauder, *Oberschichtgräber und Verwahrfunde in Südosteuropa im 4. und 5. Jahrhundert. Zum Verhältnis zwischen dem spätantiken Reich und der barbarischen Oberschicht Aufgrund der archäologischen Quellen*, Band I: text, Bukarest (2002).
- Šćukin-Kazanski-Sharov 2006
 M. Šćukin, M. Kazanski, O. Sharov, *Des les Goths aux Huns: le nord de la Mer Noir au Bas-empire et a l'epoque des grandes migrations*, Oxford (2006) (BAR International Series 1535).
- Shanks 2005
 J. H. Shanks, Alexander the Great and Zeus Ammon: a new interpretation of the phalerae from Babyna Mogila. *Ancient West & East* vol. 4, 1, (2005), 146–159.
- Stenberger 1977
 M. Stenberger, *Vorgeschichte Schwedens*, Neumünster (1977) (Nordische Vorzeit 4).
- Steuer 2006
 H. Steuer, Warrior Bands, war lords and the birth of tribes and states in the first millenium AD in Middle Europa. T. Otto, M. Thrane, H. Vandkilde (Eds.), *Warfare and Society. Archaeological and social anthropological Perspectives*, Aarhus (2006), 227–236.
- Stout 2001
 A. M. Stout, Jewelry as a Symbol of Status in the Roman Empire. J. L. Sebesta, L. Bonfante (Eds.), *The World of Costume*, Madison (2001), 77–100.
- Sullivan 1966
 R. E. Sullivan, Khan Boris and the Conversion of Bulgaria: a Case Study of the Impact of Christianity on a Barbarian Society. W. Borosky (ed.), *Renaissance History*, vol. 3, Lincoln (1966), 53–139.
- Tizzoni 1985
 M. Tizzoni, *I materiali della tarda età del ferro al Museo Civico di Brescia. Studi archeologici*, vol. 4, Bergamo, (1985).
- Troeng 2003
 J. Troeng, A Semitic origin of some runes. An influential foreign presence in Denmark c. AD 200. *Fornvännen* 98, (2003), 289–305.
- Vacaro 1971
 A. M. Vacaro (a cura di), *Materiali della Tuscia Longobarda*, Firenze (1971).
- Varsik 2004
 V. Varsik, Zur Entwicklung der quadischen Siedlung von Vel'ký Meder (SW Slowakei). *Študijne Zvesti* 36, (2004), 257–275.
- Venclová 2002
 N. Venclová, The Venerable Bede, druidic tonsure and archaeology. *Antiquity* vol. 76 nr. 292, (June 2002), 458–471.
- Von Hessen 1968
 O. Von Hessen, *Die langobardische Keramik aus Italien*, Wiesbaden, 1968.
- Von Hessen 1971
 O. Von Hessen, *Primo contributo alla archeologia longobarda in Toscana. Le necropoli*, Firenze (1971).
- Werner 1941
 J. Werner, *Die beiden Zierscheibein des Thorsberger Moorsfundes*, Berlin (1941).
- Werner 1988
 J. Werner, Dančeny und Bangstrup. Untersuchungen zur Černjachov-Kultur zwischen Sereth und Dnestr und zu den „Reichtumzentren“ auf Fünen. *Bonner Jahrb.* 188, (1988), 241–286.
- Wirth 1997
 G. Wirth, Rome and its Germanic partners in the fourth century. W. Pohl (ed.), *Kingdoms of the Empire. The Integration of the Barbarians in Late Antiquity*, Leiden – New York – Köln (1997), 13–56.
- Yeroulanou 1999
 A. Yeroulanou, *Diatrita. Gold-pierced work jewellery from the 3rd to the 7th century*, Athens (1999).
- Zehner 1998
 M. Zehner, *Haut-Rhin. Carte archeologiques de la Gaule*. 68, Paris (1998).

**THE „MASKS” MEDALLION FROM
THE HOARD AT ȘIMLEUL SILVANIEI
(SZILÁGYOSMLYÓ). ICONOGRAPHY AND
CULTURAL INFLUENCES**

(Abstract)

Among the most fascinating items of the 1-st hoard at Șimleul Silvaniei preserved at the Kunsthistorisches Museum from Vienna, there are 15 golden medallions with the images of different Roman emperors from the 4th century AD. The medallions were rightly compared with so-called „Indian peace medals” with the image of the 19th century American presidents, given to the leaders of the Indian tribes as a sign of peace and of the links with the supreme leaders of the colonists.

The author is studying the so-called „masks” medallion, which is a golden multiplum issued at Trier by emperor Gratianus in AD 376. The original Roman coin was placed later in a golden frame ornamented with 15 masks separated by ornaments in the shape of spirals. All the masks were framed in a pear-shaped contour made of little round dots. The frame of the medallion was worked in a barbarian workshop sometime during the first half of the 5th century AD. The study is dealing with the symbolic meaning inside the barbarian society of the medallion, of the masks and of the image of the emperor as well.

The knowledge of the barbarian concerning the inner structure of the Roman society and about the position of the emperor make them believing easy he was a god. And after the Dominate system was implemented he really was, pretending everybody to consider him as a god. Constantine the Great continued to called himself *divinus numen*, so god.

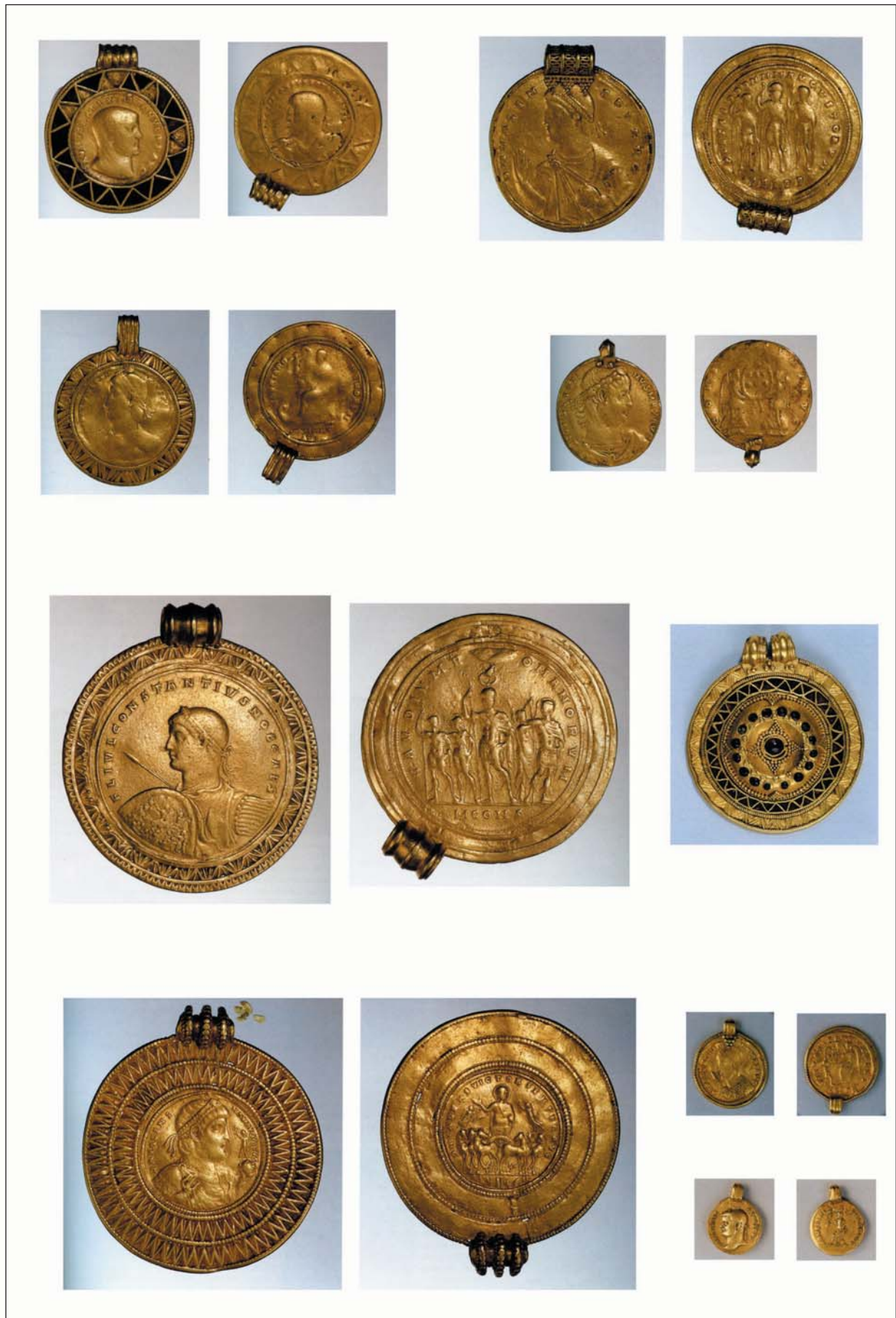
The wearing of the golden medallions by the barbarians leaders meant their social position, but they could be also diplomatic gifts. The medallions were also the symbol of their power a legitimate power strengthened by the emperor portrait, but they were also proofs of the personal and emotional links of the owner with the emperor. The medallions were seen also by the barbarians as having some magical qualities.

Looking for similar items, the author have found a piece at Warsaw with the image of Jovianus. The frame of this medallion looks similar, but instead of masks are some ornaments looking like seeds. The medallion from Șimleul Silvaniei was imitated after some Late Roman medallions with coins of Constantine the Great issued in AD 321–326. They are worked in diatrira pierced technique having circular, hexagonal, or octagonal

shape. The frames are ornamented with heads of feminine and masculine pagan divinities placed in a round outline of dots. The author is trying to establish what was the barbarian interpretation of the connection between the emperor and these images. He goes deeper in the history of the Iron Age societies, looking for the representation of the human head. The conclusion is that the barbarian societies had a great respect to the human head belonging to the former warriors and ancestors, enemies and magicians. He is also explaining using archaeological and written evidences that all the barbarian societies performed a strong ancestors’ cult, from the Iron Age to the migration period. His conclusion is that the barbarian craftsmen and the leaders who ordered them the medallions interpreted the Roman medallions having human images on the frame, surrounding the face of the emperor, as being the emperor’s relatives, or his ancestors. Very important for this interpretation is the dotted outline of both the Roman little busts and the barbarian human masks.

The masks from the medallion at Șimleu are close to some masks on items from Scandinavia, mainly the bracteates from Sweeden. That is the proof of the connections between the workshops from the Carpathian Basin and the workshops from the North. Several examples show that starting with the chronological stage C1b (around AD 200), in the North the human mask outlined with dots was the image used for ancestors warriors, or heroes. Many Roman military equipment arrived at the same time in barbaricum, as well as Roman coins with the image of the emperors, which contributed all as cultural influences to the evolution of the barbarian beliefs. Among the many copies of the Roman medallions in Scandinavia of some importance are the so-called „C” bracteates having a human image in the centre. Some are ornamented also with human masks. The author considers the masks from the bracteates and some specific ornaments of their frame are quite similar to those from the medallion from Șimleu. He used as the best analogy the item from Ravlunda-C (Sweeden). The central image have a diadem which is obviously copied after the imperial coins. Some historians considered it is about the god Thor, or Odin. At the same time under the human face there is an animal with horns, maybe the bull of Thor. It is the proof the barbarians identified the Roman emperors with gods.

Human masks exist also on other cloth accessories from the Carpathian Basin, dating after the middle of the 5th century AD, as brooches, buckles, having the same symbolic meaning.

Pl. I. Medalioane de aur din tezaurul I de la Șimleul Silvaniei (după W. Seipel (Hrsg), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó*, Milano-Wien (1999).

Pl. II. Medalioane de aur din tezaurul I de la Șimleul Silvaniei (după W. Seipel (Hrsg), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó*, Milano-Wien (1999).

Pl. III. Medalionul cu moneda lui Gratianus și măști din tezaurul I de la Șimleul Silvaniei (după W. Seipel (Hrsg), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó*, Milano-Wien (1999).

1

2

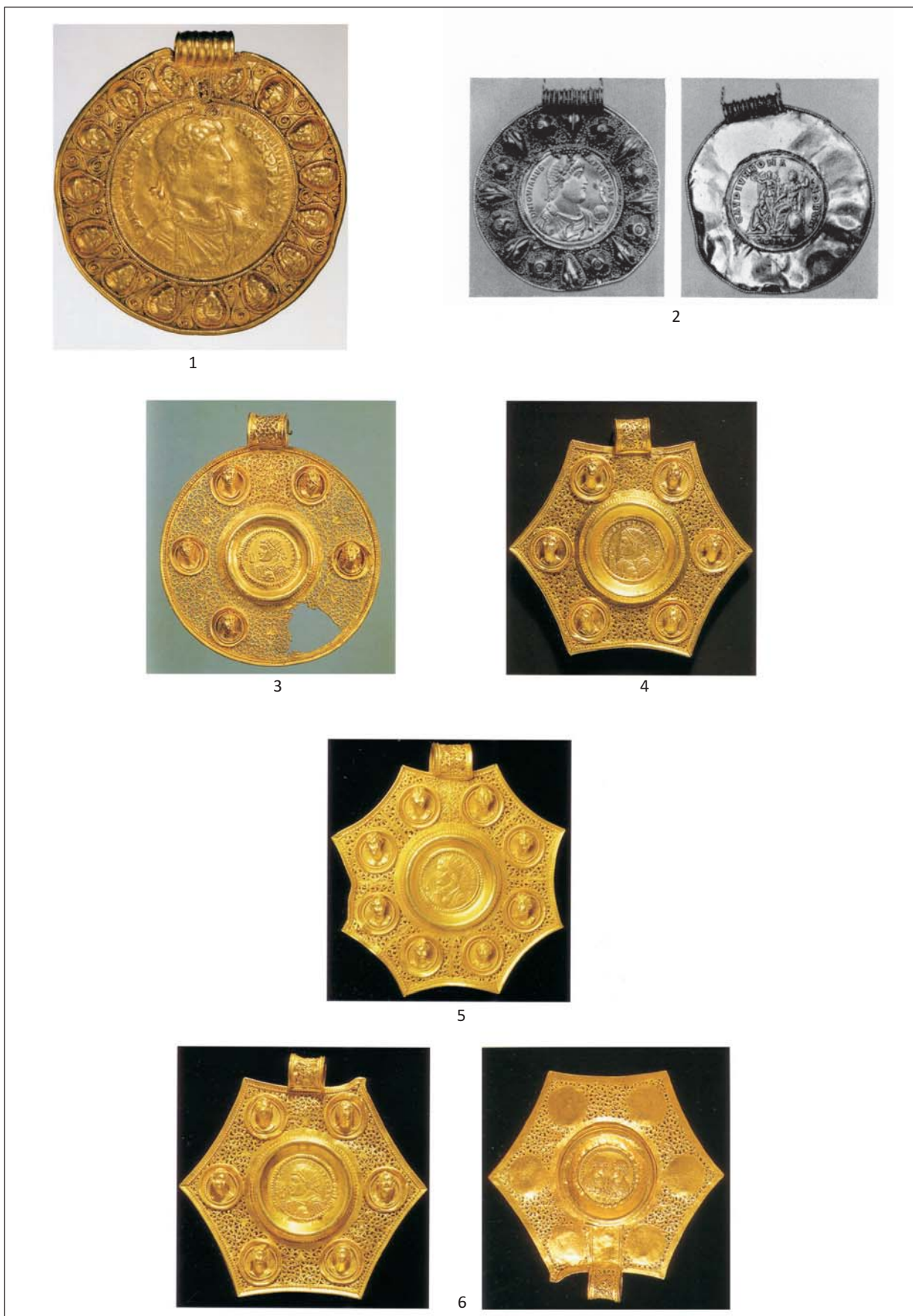

3

4

Pl. IV. 1. *Imagines* ale lui Marcus Aurelius și Lucius Verus de pe coloana antonină de la Roma; 2. Imaginea lui Caracalla din castrul pretorienilor de la Roma; 3. Imaginea lui Saloninus din castrul de la Niederbieber (toate după Dähnen 2001); 4. O latură a dyptichului lui Justinus din 540 p. Ch. (după *Kunst der Spätantike in Mittelmeerraum. Spätantike und byzantinische Kleinkunst aus Berliner Besitz*, Berlin (f.a.).

Pl. V. 1. Medalionul cu moneda lui Gratianus și măști de la Șimleul Silvaniei (după W. Seipel (Hrsg), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó*, Milano-Wien (1999); 2. Medalion cu monedă de la Jovianus de la Varșovia (după Delbrueck 1933); 3-6. Medalioane de aur circulare, hexagonale și octogonale romane târzii lucrate în tehnica *diatrita* cu imaginea lui Constantin cel Mare și busturi clipeate pe rame (după Yeroulanou 1999).

1

3

4

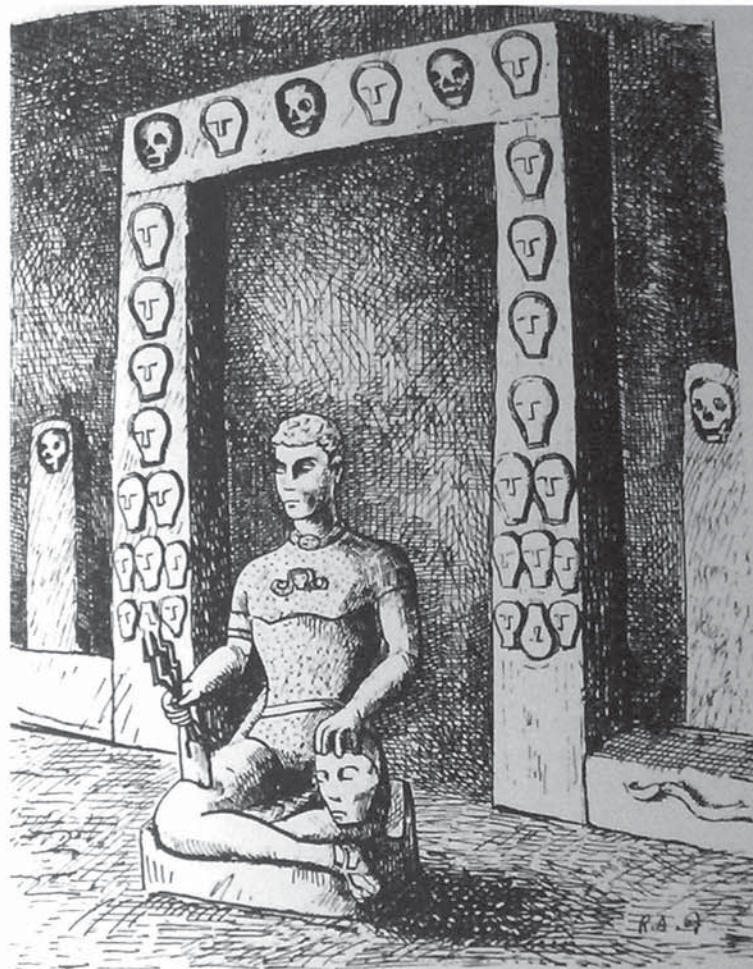
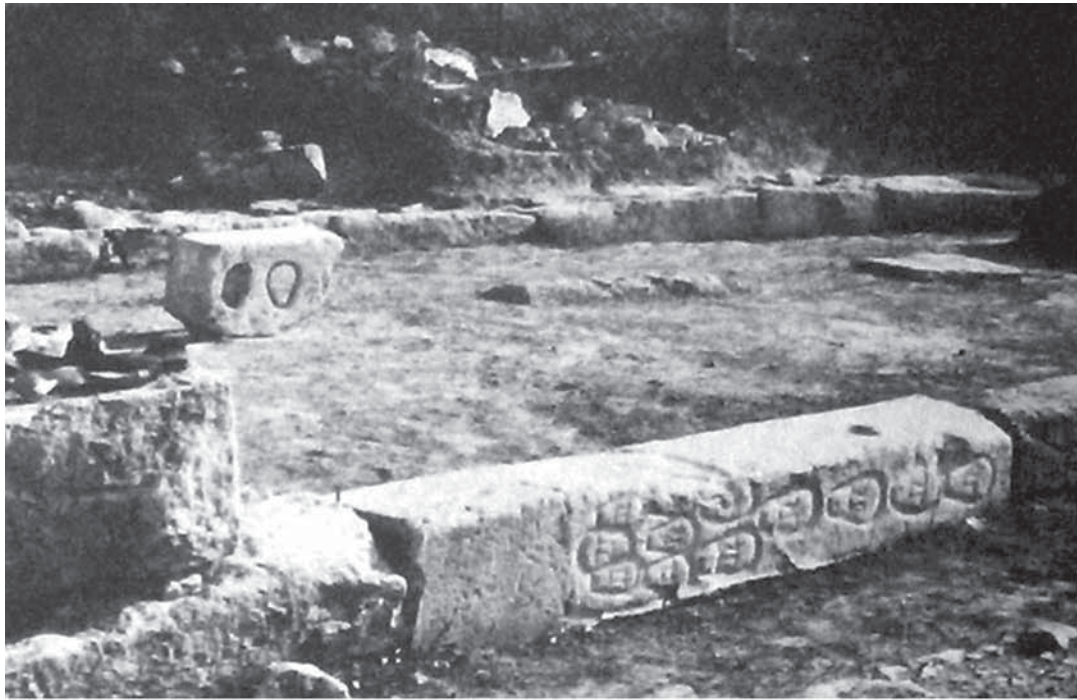
2

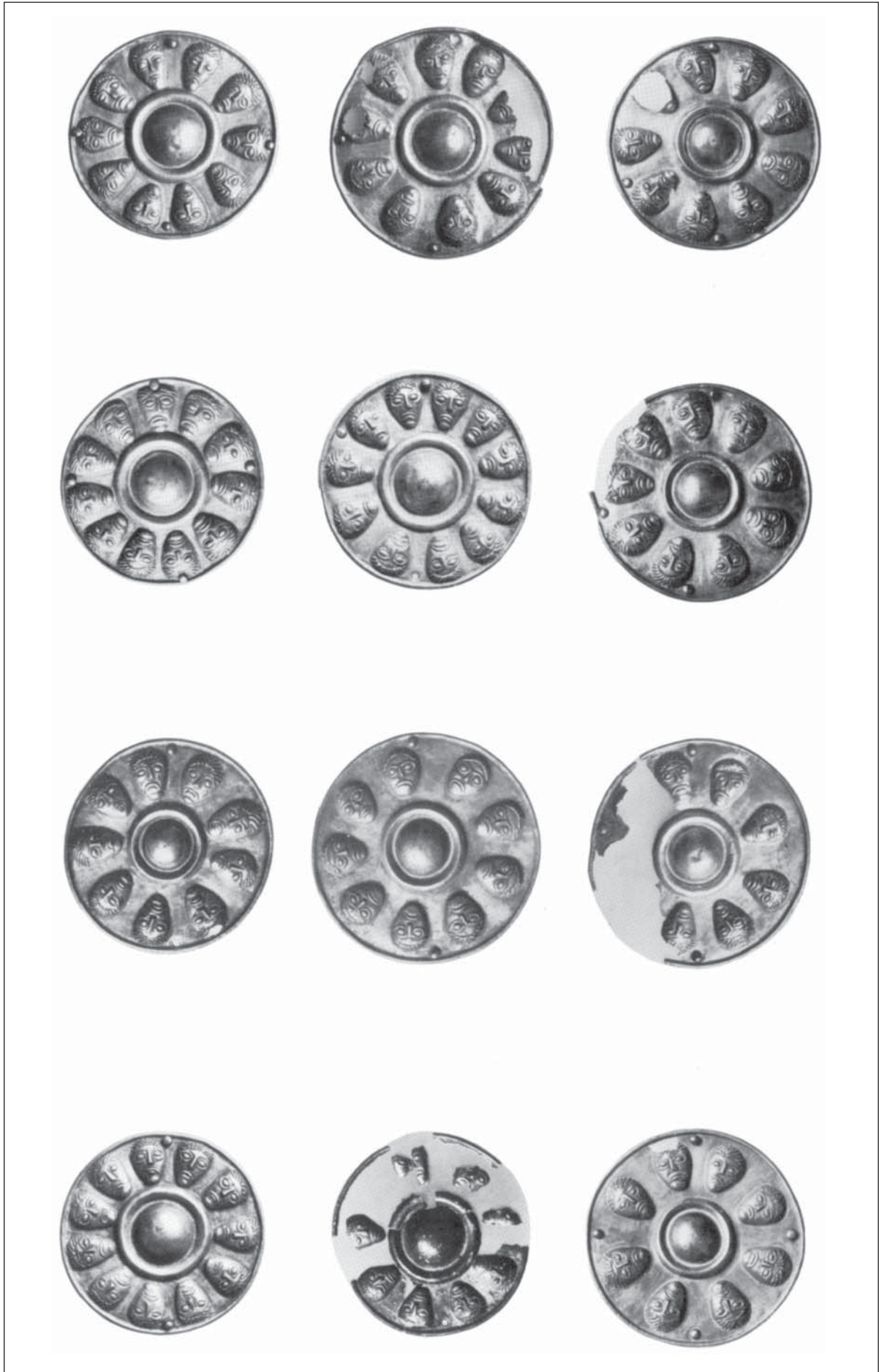
5

Pl. VI. 1. Busturi de bronz ale lui Apollo și Dianei de la Pompeii; 2. Busturi de bronz ale lui Apollo și Ariadna de la Pompeii; 3. *Clipeus* cu bustul unei zeițe de la Chiragan-Franța (toate după Kaufmann Heinemann 2003); 4. Aplică de cer de bronz cu bustul de argint aurit a lui Hercules de la Pautalia-Bulgaria (după R. Ivanov, G. v. Bülow, *Orbis Provinciarum. Thracia. Eine römische Provinz auf der Balkanhalbinsel*, Mainz (2008)); 5. Medalion din secolele VI—VII p. Ch. cu imaginea divinității păgâne Ge de la Virginia Museum of Fine Arts Richmond-SUA (după Bruhn 1993).

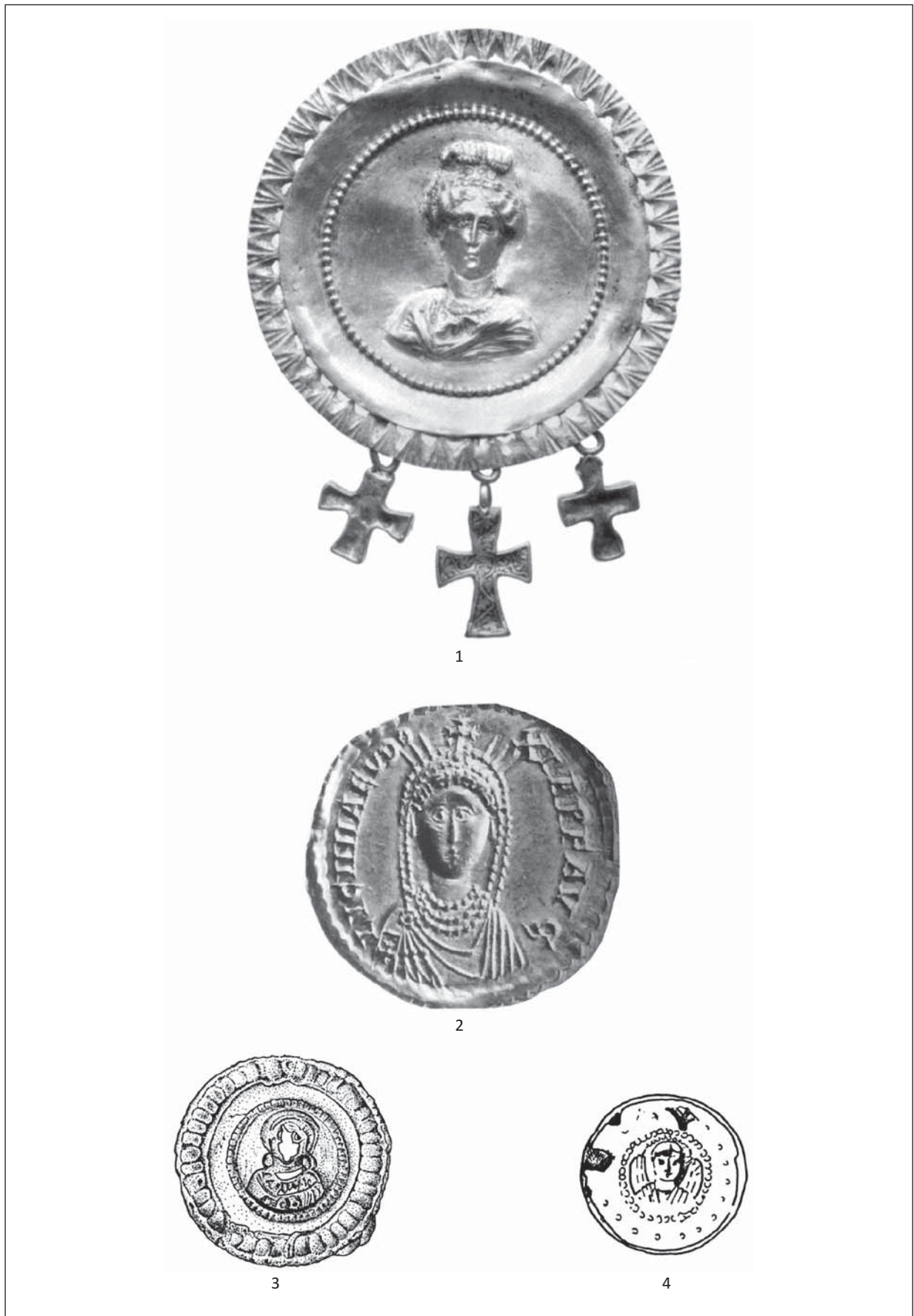
Pl. VII. Pilaștri de piatră cu măști umane gravate și reconstituirea grafică a sanctuarului celtic de la Entremont-Franța (după Benoît 1977).

Pl. VIII. *Phaleræ* celtice de la Manerbio-Italia (după Tizzoni 1985).

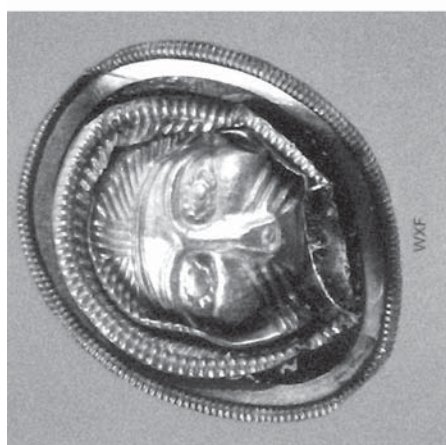
Pl. IX. 1–2. *Phalerae*-le mari cu *triskelion* în centru de la Manerbio-Italia (după Tizzoni 1985); 3. *Phiala* de aur din tezaurul de la Panaghiuriște-Bulgaria (după Das Gold 2007).

Pl. X. 1. Fibulă circulară romană târzie de aur din tezaurul de la Ténès- Algeria (după RGA 1994); 2. *Solidus* al Liciniei Eudoxia din 455 p. Ch. (după Stout 2001); 3. Piesă de bronz aurit cu imaginea Fecioarei Maria din mormântul 39 de la Nocera Umbra-Italia (după RGA 1994); 4. Piesă de bronz aurit fragmentară cu imaginea unui personaj înaripat din mormântul 86 de la Rifnik-Slovenia (după RGA 1994).

Pl. XI. Țintă de scut de argint aurit de la Vimose-Danemarca și prinzătoare de teacă de argint aurit de la Kirkebakken-Danemarca cu imagini antropomorfe (după Carnap Bornheim-Anke 2007).

Pl. XIII. Ținte de scut de bronz și argint aurite cu imagini antropomorfe din depunerea sacră de la Illerup-Danemarca (după Carnap Bornheim-Ilkjaer 1996).

Pl. XIV. Ținte de scut de bronz și argint aurite cu imagini antropomorfe din depunerea sacră de la Illerup-Danemarca (după Carnap Bornheim- Ilkjaer 1996).

Pl. XV. Ținte de scut de bronz și argint aurite cu imagini antropomorfe din depunerea sacră de la Illerup-Danemarca (după Carnap Bornheim- Ilkjaer 1996).

Pl. XVI. 1. *Phalera* de argint cu imaginea lui Zeus-Ammon din kurganul scitic de la Babyna Mogila-Ucraina (după Shanks 2004); 2. Țintă de scut cu imaginea lui Alexandru cel Mare-Ammon din depunerea votivă de la Illerup-Danemarca (după Carnap Bornheim-Ilkjaer 1996); 3. Tetradrachmă de argint emisă de Lisimah cu imaginea lui Alexandru cel Mare-Ammon (după Shanks 2004); 4. Medalion de aur circular din secolul IV p. Ch., lucrat în tehnica *d'atritra*, cu imaginea lui Alexandru cel Mare de la The Walters Art Gallery din Baltimore (după Yeroulanou 1999).

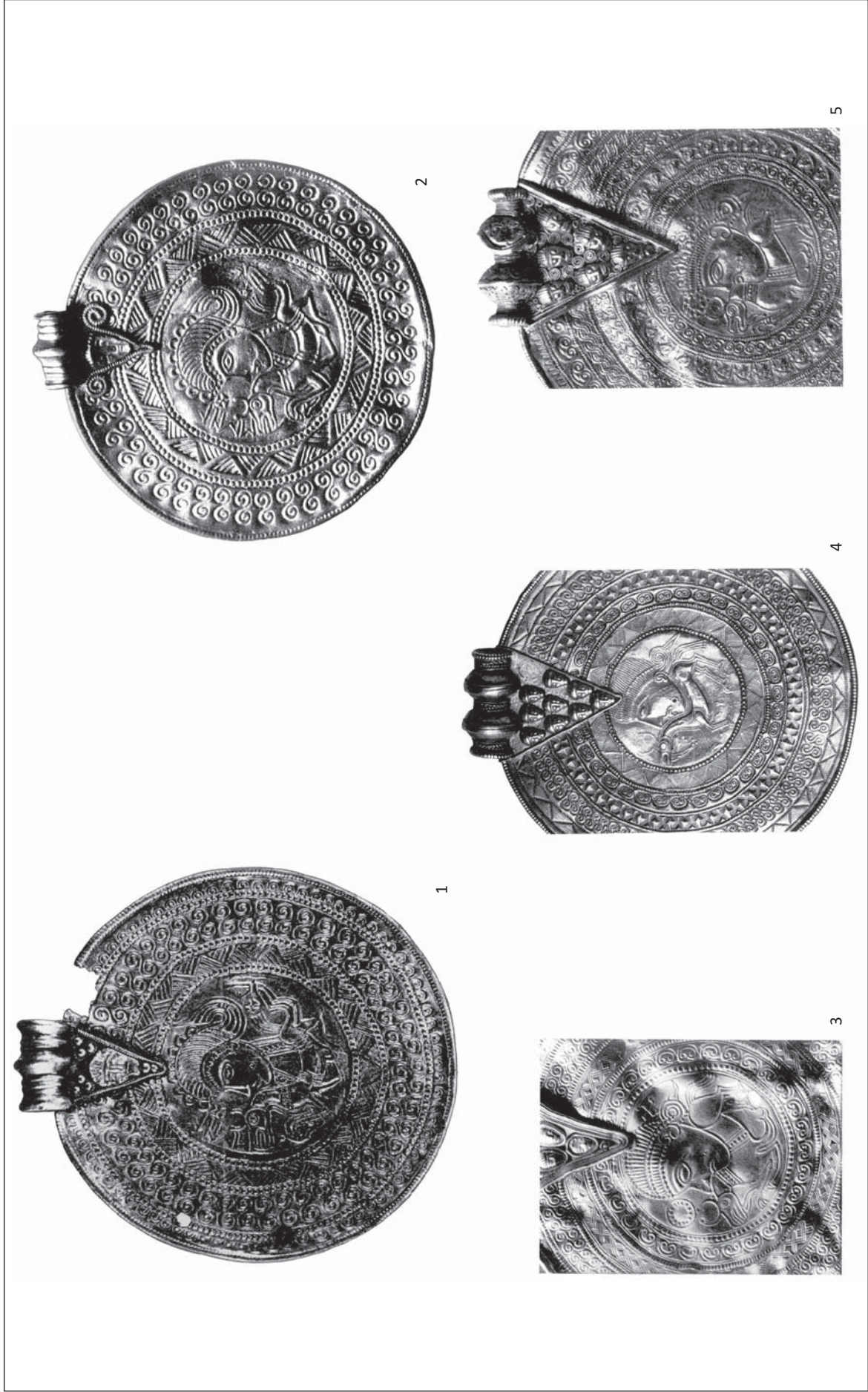

1

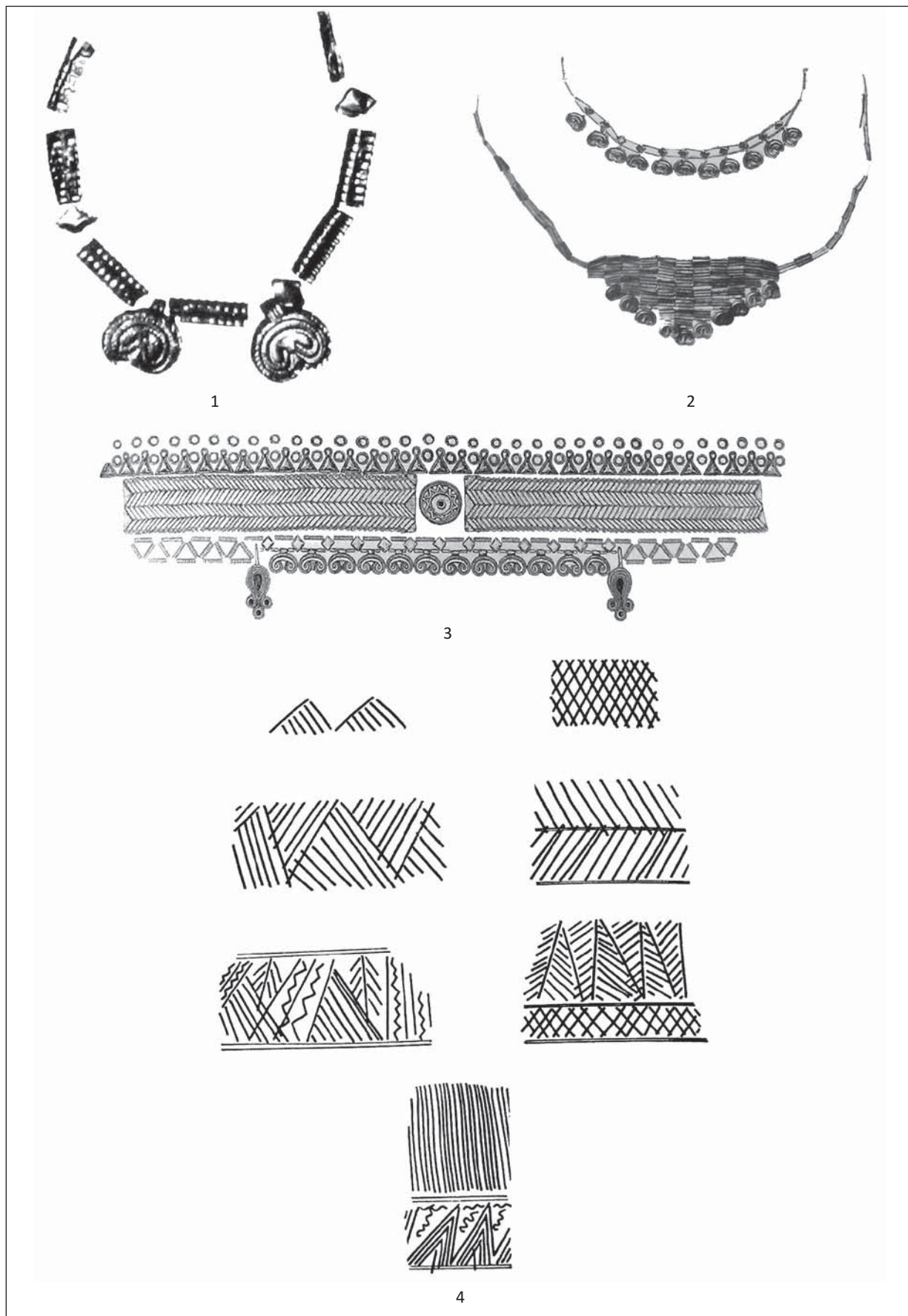

2

Pl. XVII. 1. Medalionul cu moneda lui Gratianus și măști din tezaurul I de la Șimleul Silvaniei (după W. Seipel (Hrsg), *Barbarenschmuck und Römergold. Der Schatz von Szilágysomlyó*, Milano-Wien (1999); 2. Bracteată de aur de la Ravlunda-C-Suedia (după Baum 1937).

Pl. XVIII. 1. Bracteată de aur de la Riksarve-C-Suedia; 2. Bracteată de aur de la Dödevi-C-Suedia; 3. Bracteată de aur de la Fride-C-Suedia; 4. Bracteată de aur de la Ravlunda-C-Suedia; 5. Bracteată de aur de la Gerete-C-Suedia (toate după Hauck 1985).

Pl. XIX. 1. Colier cu pandantive de aur în formă de rinichi de la Granada-Albaicin-Spania; 2. Coliere cu pandantive de aur din colecțiile Diergardt și Baurat Schiller, 3. Pandantive de aur în formă de rinichi de pe diadema din mormântul 82 de la Lučistoje-Crimeea-Ucraina (toate după Pinar-Ripoll 2008); 4. Motive ornamentale de pe ceramica fină longobardă din Italia (după von Hessen 1968).

Pl. XX. 1. Fibulă de argint aurit din mormântul 3 de la Chiusi-Italia (după Vaccaro 1971); 2. Detaliu (desen) cu măștile de pe fibula de la Chiusi; 3. Detaliu de pe fibula de la Nocera Umbra (după Böhner 1989).

